

7. Чернета С. Ю. Засади соціально-правового захисту дітей та молоді: законодавче забезпечення / С.Ю. Чернета // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 20. – С. 54 – 58.
8. Шайхатдинов В. Ш. Право социального обеспечения в России / В. Ш. Шайхатдинов. – Екатеринбург, 1996. – 198 с.

Диденко А.Н.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ДЕТЕЙ: К ЭТИМОЛОГИИ ВОПРОС

В публикации раскрыто содержание и выявлены формы социальной защиты детей в современной Украине. Освещены сущность понятия "социальная защита детей" и определены основные виды социальной защиты детей в Украинском государстве конца XX – начала XXI века.

Ключевые слова: гуманизация, социальная защита, права детей и молодежи.

Didenko A.M.

CHILD WELFARE: TO ETYMOLOGY OF ISSUE

The article revealed the content and form of child welfare in modern Ukraine. Article deals with the essence of the concept of "child welfare" and the main types of child welfare in the Ukrainian state late twentieth and early twenty-first century.

Key words: humanization, social protection, the rights of children and youth.

УДК 37.018.5(470+571)"18/19"

Єфімова О.В.

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КАДЕТСЬКИХ КОРПУСАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми формування особисті у військових навчальних закладах України (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.), насамперед у кадетських корпусах. Проаналізовано специфіку військового, розумового, фізичного та громадянсько-патріотичного виховання у цих навчальних закладах.

Ключові слова: військово-учбові заклади, кадетський корпус, кадет, особистість.

Наукове вирішення сучасних завдань з удосконалення підготовки спеціаліста військового профілю у відповідних навчально-виховних закладах в Україні неможливе без урахування досвіду минулих поколінь. Особливий науковий інтерес представляє вивчення учбового процесу формування цілісної особистості в перших таких учбових закладах, створених на території українських губерній Російської Імперії, де стала реальністю ідея створення інститутів надчального військового виховання, розроблені організаційні та теоретико-методичні основи їх функціонування, втілені своєрідні форми суспільного виховання юнаків.

Як показав аналіз історико-педагогічних джерел, історія кадетських корпусів з часу їх виникнення і до початку ХХ ст. знайшла відображення в оглядах і нарисах дореволюційних істориків В.Ф. Грекова, М.С. Лалаєва, П.В. Петрова, Н.А. Соколова та інших. В історіографії сучасного періоду спостерігається зростання інтересу вчених і педагогів до методики, навчання й виховання в навчально-виховних закладах військового профілю в дореволюційній Росії. Опубліковані роботи А.Г. Кавтарадзе, П.А. Бученкова, А.І. Каменєва, А.А. Буравченкова, В.А. Скоробогатова, В.В. Задорожного, С.В. Волкова, Ю.А. Галушко, А.А. Колесникова, А.М. Лужникова, М.А. Машкіна, В.І. Харламова, В.М. Крилова, А.А. Михайлова та інших, в яких історики звернули увагу на необхідність більш активного використання досвіду роботи в навчально-виховних закладах військового профілю в справі підготовки військових кадрів. Е той же час, незважаючи на велику

кількість дисертаційних та монографічних досліджень, деякі аспекти розвитку військової освіти в Україні розкриті недостатньо.

Мета статті: питання підготовки офіцерських кадрів завжди було актуальним для будь-якої держави. Тому вивчення досвіду у формуванні особистості в кадетських корпусах, що розміщувалися на території України у другій половині XIX та на початку XX століття, являє собою як теоретичний, так і практичний інтерес.

Процес виховання у військовому навчальному закладі є предметом зацікавлення багатьох галузей знань. Передусім, виховання особистості майбутнього офіцера забезпечує в перспективі належне виховання всього особового складу Збройних Сил України. По-друге, система виховання у ВНЗ перебуває нині в стані реформування, оскільки реформується вся система вищої освіти України. По-третє, в останній час активно розвивається законодавче поле військової освіти й виховного процесу у Збройних силах та військових навчальних закладах України [5]. Тому історико-педагогічний аналіз виховного процесу у військових навчальних закладах дає змогу простежити його суперечності, динаміку розвитку та визначити тенденції у формуванні особистості офіцера у різні часи.

Як показав аналіз першоджерел, з кінця XVIII століття, відкриття перших навчальних закладів для підготовки військових кадрів дало початок створенню системи виховання у військово-навчальних закладах. Оскільки українські землі входили тоді переважно до складу Російської імперії, то й система виховання вищих військових кадрів цілком відповідала соціальному замовленню того часу – підготовці офіцера-патріота російської держави, здатного керувати регулярними збройними військовими підрозділами і здійснювати відповідну виховну роботу у військах. Історико-педагогічні джерела свідчать, що початком військово-навчальних закладів стали артилерійські школи, створені Петром I. У 1805 році було прийнято "План воєнного виховання", який можна вважати першим нормативно-правовим документом, що регулював систему виховання у військових навчальних закладах імперії. Не дивлячись на те, що перші військово-навчальні заклади було створено ще на початку XVIII століття, на території України вони з'явилися значно пізніше: у середині XIX століття. Це були військові училища у Києві, Єлисаветграді та Одесі, а також кадетські корпуси в Києві (1857), Сумах (1899), Полтаві (1836) та Одесі (1899). Проведена у 60-х роках XIX століття військова реформа викликала до життя питання про пріоритетні цілі військового виховання у навчальних закладах.

Як свідчить аналіз наукових джерел, кадетські корпуси середини XIX – початку XX ст. від інших навчальних закладів Російської Імперії відрізнялися насамперед особливою увагою до дисципліни, яка була фундаментом армійського життя й армійського складу характеру. Оскільки головним завданням цих навчально-виховних закладів було виховання професійних військових кадрів, які мали стати підґрунтям збройних сил держави, то провідною метою кадетського виховання було формування дисциплінованості як визначальної риси характеру особистості.

Означений підхід до навчання давав відповідні результати. Так, Володимирський Київський кадетський корпус вважався одним із найкращих у Російській Імперії. Він, за словами військового діяча, дипломата, колишнього кадета-киянина О. О. Ігнат'єва, давав найбільший відсоток кандидатів у вищі технічні інститути, куди важко було вступити через високі вимоги до рівня знань [12]. Наскільки ґрунтовно було поставлене навчання у Київському корпусі, підтверджує той факт, що, вступаючи до військових училищ, кияни маючи високий середній бал, діставали можливість обрати кращі вакансії. Другим після Київського вважався Сумський кадетський корпус, у якому був вдало підібраний склад вихователів і викладачів. Саме з цього приводу велику прихильність до цього провінційного корпусу виявляв Великий князь Костянтин Костянтинович Романов, який з 1900 року займав посаду Головного начальника Військово-навчальних закладів, а з 1910 – року генерал-інспектора Військово-навчальних закладів.

Як свідчить аналіз літератури з теми дослідження, головною метою виховання у кадетських корпусах була підготовка юнаків до майбутньої служби шляхом поступового прищеплювання їм понять та принципів, які б слугували основою відданості престолу, свідомої покори владі та закону. Моральне виховання мало на меті розвиток духовних сил кадетів, пробудження та зміцнення в них почуття гідності, добра та правди, формування уявлень, понять та характеру, погодження всіх їхніх прагнень і дій з моральними нормами суспільства [6]. Специфіка організації морального виховання у кадетському корпусі полягала в закритому режимі цих навчальних закладів, що, з одного боку, давало більше можливостей для виховного впливу, а з іншого – звужувало коло спілкування та дію розвивального середовища. Основою морального виховання кадетів, безперечно, стало християнство. Служіння цареві й Вітчизні на засадах християнської моралі проголошувалося стрижнем морального виховання. Результатом його мала стати підготовка до життя "суворо поміркованого, пов'язаного з труднощами", яке, однак, повинно було "співвідноситися з повною повагою і живим співчуттям до високого покликання й звання воїна" [11]. Одним з головних методів морального виховання в кадетському корпусі проголошувалося "освіта серця", яка мала створювати "душевний настрій", привчати "до терпіння й перенесення незгод", стримувати "самолюбиві прагнення" й обмежувати "схильність до честолюбства".

Головними суб'єктами морального виховання виступали законовчитель і офіцер-вихователь, а головним методом був особистий приклад вихователя. При цьому вважалося, що, оскільки кадет ще не має "правильного мірила" для розумного самовизначення, то він повинен у всьому покладатися на волю вихователя. Крім особистого прикладу, використовувалися й методи привчання (особливо до виконання християнських обрядів), навіювання (з боку як офіцера-вихователя, так і духовного пастиря – православного священика), стимулювання (заохочення й покарання) [4]. До методів заохочення відносилися: більш довірливе й прихильне ставлення вихователя до певного вихованця; визнання його успіхів загалом чи окремих чеснот; висловлення похвали при інших вихованцях; нагородження доцільними подарунками; схвальний відгук про вихованця його батькам, ротному командирові й директору корпусу; присвоєння в 7 класі звання віце-унтер-офіцера й віце-фельдфебеля та ін. Якщо ж ідеться про покарання, то головною вимогою до їх застосування був індивідуальний підхід та індивідуальна відповідальність за проступки. До засобів покарання відносилися: догана, винесена наодинці чи в присутності ровесників; повідомлення про вчинок батькам чи керівництву навчального закладу; позбавлення права брати участь у загальних іграх та розвагах; висилання з класу (на час уроків і лише у випадку крайньої потреби); позбавлення за обідом однієї зі страв (обмеження обіду лише супом, заміна пирога житнім хлібом тощо); короткотерміновий арешт (не більш, як на 12 годин, лише вдень) в одиночному приміщенні під наглядом. Деякі покарання були більш суворими й могли застосовуватися з дозволу зборів місцевого педагогічного комітету. До них належали: зниження балів за поведінку; зняття права на відпустку; більший строк арешту; позбавлення звання віце-унтер-офіцера й віце-фельдфебеля; позбавлення погонів на мундирі; тимчасове відділення від товаришів під особливим наглядом; виключення з кадетського корпусу. Крайньою мірою покарання вважалося побиття різками, яке здійснювалося обов'язково в присутності директора корпусу чи ротного командира. Такий засіб покарання міг бути застосований у випадку "впертості, нахабного цинізму, грубого насильства й злостивості" [5].

Важливе значення в формуванні естетично розвинутої особистості кадетів відіграло позакласне читання. Причому, вихователі повинні були слідкувати за тим, щоб вихованці читали тільки рекомендовану літературу. Читати вони могли в груповому та індивідуальному порядку. Групові читання, які вів вихователь, супроводжувались поясненнями та повчальними бесідами. З цією метою в навчальних закладах створювалися фундаментальні та ротні бібліотеки. Наприклад, в Одеському кадетському

корпусі бібліотека забезпечувала вихованців усіма творами світової літератури. Так, у період з 1899 по 1906 рік до фундаментальної бібліотеки корпусу надійшло 3675 книг, до ротних — 2104 книги. Кадети старших класів читали твори на військову тематику, молодшим рекомендувалася пригодницька література та вітчизняна класика.

Проаналізувавши навчально-виховну роботу в Одеському, Київському, Полтавському та Сумському корпусах, слід відзначити, що велика увага приділялася заняттям з виразного читання. Головне управління військово-учбових закладів за свій рахунок відряджало в кадетські корпуси відомих драматичних артистів, вони проводили перші, настановчі заняття, а потім їх продовжував один з офіцерів-вихователів. До Одеси, наприклад, був направлений артист імператорських театрів Озаровський. Займаючись з кадетами, він навчав їх прийомам виразного читання, умінню триматися на сцені, прослухував кожного учня, давав поради. Заняття ці, за загальним визнанням, справили дуже гарне враження, і після від'їзду Озаровського багато вихованців із задоволенням відвідували заняття з виразного читання і брали участь в любительських спектаклях [10,11].

Слід зауважити, що керівництво кадетських корпусів наголошувало на важливості естетичного виховання особистості, яке вважалось невід'ємним компонентом, що сприяє розвитку у вихованців любові і смаку до прекрасного та піднесеного в природі і в мистецтві.

Як свідчить аналіз історико-педагогічних джерел, важливим кроком у справі виховання учнів було прищеплення їм поваги до праці, оскільки залежно від соціального статусу більшість вихованців з недостатньою повагою ставилися до фізичної роботи. У Полтавському кадетському корпусі, наприклад, їх навчали столярним, токарним, слюсарним, палітурним ремеслам та ліпленню із глини. У Київському корпусі розвинуті були токарне, палітурне ремесла, випилювання з дерева, у теплу пору року займались — квітникарством. Вихованців знайомили також з виробничим процесом заводів та фабрик. Так, кадети Сумського кадетського корпусу відвідували цукрові заводи, що були розташовані поблизу міста. Також, знайомили юнаків з господарською та побутовою сторонами військового життя: як будуються та облаштовуються казарми, доглядаються коні, шиються чоботи.

Невід'ємною складовою виховної роботи в кадетських корпусах було й фізичне виховання. Його метою був фізичний розвиток та оздоровлення організму вихованців, збереження їхнього здоров'я, пристосування тіла до зовнішніх впливів, зміцнення кісток, м'язів і нервів. Це досягалось організацією внутрішнього розпорядку та матеріальним забезпеченням, піклуванням керівництва про гігієну кадетів та розвиток їхніх фізичних сил, регулярними медичними оглядами для можливого попередження захворювань та своєчасним лікуванням хворих. Проте в навчальному процесі уроки з фізичної культури були відсутні. Побутувала думка, що для тілесного розвитку достатньо вільного від уроків часу, який відводився для ігор та фізичних вправ у спортивному залі або на свіжому повітрі. Елементами фізичного виховання були заняття з гімнастики, фехтування, плавання та інші спортивні вправи. Для фізичного розвитку кадетів існували спеціальні приміщення. Наприклад, в Одеському корпусі діяла велика гімнастична зала, спортивне містечко на плацу, а в ротах були встановлені турніки, бруси, гімнастичні сходи. А розташування корпусу неподалік від моря давало можливість займатися греблею та парусним спортом. Результати фізичної підготовки кадетів можна було відслідкувати під час проведення військово-спортивних змагань. Так, у Київському корпусі кожного року проводились змагання зі стрільби, фехтування на рапірах та гімнастики, після яких призи переможцям вручав особисто командувач військового округу. А футбольна команда була однією з найсильніших у Києві. Фізичному розвитку кадетів сприяли також роботи в саду, заняття ремеслами, а в літній період — табори. Загалом система фізичного виховання будувалася так, щоб вихованці були фізично розвинутими і загартованими [7].

Оскільки кадетський корпус зобов'язаний був вирішувати специфічні завдання воєнної підготовки (адже передбачалося, що майбутня трудова діяльність переважної частини випускників має бути пов'язаною з військовою справою), то велика увага приділялася стройовій підготовці, за яку відповідали ротні командири й офіцери. Як пише М.І. Завадський, "...програма навчання була значною за обсягом, проте й часу відводилося на фронтіві заняття доволі багато, і діти, під загрозою суворих вимог, швидко набували вишколу" [5, с. 10]. Ці слова підтверджують факти з історії Володимирського Київського корпусу. Уже в перший рік заснування його відвідав імператор Микола I, оглядаючи 1-шу і 2-гу роти, він був надзвичайно задоволений муштрованим вишколом кадетів, схвалюючи їх і відзначаючи заслугу директора корпусу полковника Адольфа Васильовича фон Вольського [7].

Таким чином, розглянувши вище викладене, можна зробити наступні висновки. Незважаючи на ряд властивих кадетським корпусам недоліків, їх традиції сприяли вихованню особистості майбутніх офіцерів у дусі товариства й вірності військовим обов'язкам. Варто також зауважити, що, незважаючи на характер даних установ, у них був відсутній дух "солдафонства". Проводячи виховну роботу, керівництво військово-навчальних закладів всіма способами намагалося виховати гармонійно розвинену особистість з властивим вітчизняному офіцерському корпусу духом корпоративності й вірності принципам товариства, взаємодопомоги й військових традицій.

Подальше дослідження системи виховання в кадетських корпусах України в аспекті з'ясування усього спектру впливів (фізичних, соціальних, психологічних, морально-етичних, естетичних) як комплексу виховних заходів, спрямованих на розвиток особистості, наділеної обов'язковими для майбутнього офіцера рисами характеру, вбачається актуальним і плідним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афонін Е.А. Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. Л.В. Сохань, Л.Ф. Бурлачук. – К.: Інтерграфік, 1994. – 304 с.
2. Військове виховання: історія, теорія та методика: Навч. посібник / За ред. В.В. Ягупова. – К.: Graphic&Design, 2002. – 560 с.
3. Военная педагогика и психология / Под ред. А.В. Барабанщикова. – М.: Воениздат, 1986. – 240 с.
4. Завадский Н. П. Владимирский Киевский кадетский корпус. 1851 – / XII 1901 г.: Исторический очерк / Н. П. Завадский. – К. : Типография Р. К. Лубковского, 1908. – 145 с.
5. Кагоровский В. Одесский Великого князя Константина Константиновича Корпус / В. Кагоровский. – Сан-Франциско, Калифорния. – 1965. – С. 15.
6. Концепція виховної роботи у Збройних силах та інших військових формуваннях України / Указ президента України № 981/98 від 4 вересня 1998 // Збірник Указів Президента України. – К.: Політвидав, 1998. – Вип. 3. – С. 203-206.
7. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.
8. Лапаев М.С. Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению. – Ч. 1. – С.-Пб., 1880. – 124 с.
9. Крылов В.М. Кадетские корпуса и российские кадеты. – С.-Пб., 1998. – 218 с.
10. Козинець О. Підготовка військових кадрів Російської імперії у другій чверті ХІХ століття (за наративними джерелами) // Наукові праці Кам'янець-Подільського університету. Історичні науки. – 2004. – Т. 12. – С. 458-464.
11. Карпенко М. Київський кадетський корпус: Сторінки історії (1852–1920) / Микола Карпенко, Олександр Скрябін // Військово-історичний альманах. – 2006. – № 2. – С. 4–24.
12. Одесский кадетский корпус // Кадетский журнал. – 2011. – № 2 (6). – С. 17–19.
13. Одесский кадетский корпус за первые семь лет его существования / под ред. С. В. Петровского. – Одесса : Типография Е. И. Фесенко, 1906. – 229 с.
14. Павловский И. Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса (1840–1890) / И. Ф. Павловский. – Полтава : Типография губернского правления, 1890. – 190 с.

15. Сумской кадетский корпус (1900–1950). – Сан-Франциско, 1955. – 125 с.

16. <http://www.ruscadet.ru/history/doc/1886.htm>.

Ефимова Е.В.

**ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В КАДЕТСКИХ КОРПУСАХ УКРАИНЫ
(ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧ. XX СТ.)**

В статье осуществлен историко-педагогический анализ проблемы формирования личности в военных учебных заведениях Украины (вторая половина XIX – нач. XX в.), прежде всего в кадетских корпусах. Проанализирована специфика военного, умственного, физического и гражданско-патриотического воспитания в этих учебных заведениях.

Ключевые слова: военно-учебное заведение, кадетский корпус, кадет, личность.

Yefimova O.V.

**ISSUES OF PERSONALITY FORMATION IN THE CADET CORPS IN UKRAINE (THE
SECOND HALF OF XIX- BEGINNING OF XX CENTURY)**

The article analyzes the historical and pedagogical problems of forming personal military educational institutions of Ukraine in the nineteenth - early twentieth century. Primarily in the cadet corps. Specificity of the military, intellectual, physical and civic and patriotic education in these schools

Key words: military school, Cadet Corps, cadet, morality, identity.

УДК 37 (09) (477)

Клименко Ю. А.

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЕСПЕРАНТО-РУХУ В УКРАЇНІ

У статті розкрита проблема розвитку есперанто-руху – руху за поширення есперанто як мови міжнародного спілкування, який має на меті створення безпосередніх і рівних можливостей для кожної людини в міжнародних відносинах. Своєю багаторічною історією есперанто (як мова і як рух його прихильників) підтвердив право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі.

Ключові слова: есперанто-рух, мова есперанто, історія есперанто-руху в Україні, сучасні есперанто-організації.

Невід’ємним правом людини є право на спілкування. При цьому загальноновизнаним є той факт, що співпраця не може бути дієвою і тривалою, якщо вона обмежується відносинами держав і політиків і не охоплює контакти між рядовими громадянами різних країн. Розвиток міжкультурного співробітництва стримується кількома факторами, насамперед – обмеженою можливістю і ефективністю міжкультурних контактів унаслідок мовного бар’єру [4, с. 1].

У зв’язку з цим актуальною проблемою стає вивчення комунікативного потенціалу міжнародних мов. Як показує історія, людство вже з давніх пір намагалося знайти або створити міжнародну мову. У такій якості розглядалися в різні періоди грецька, латинська, французька мови. Але всі вони не могли залишитися мовами міжнародними, оскільки кожна з них тісно пов’язана з національними особливостями, традиціями, історією народу. Поступово прийшли до переконання, що жодній з існуючих мов не судилося бути мовою міжнародною хоча б тому, що тоді один народ поглинув би інші. Внаслідок цього виникла ідея створення мови штучної – так званої нейтральної.

Якщо природна мова – це макрокосмос культури певного народу, в якому він представлений як індивід, то штучно створена людиною мова може стати засобом